

Інна Шишова

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ В СІЛЬСЬКИХ ШКОЛАХ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Рушійною силою сучасного розвитку села можуть стати тільки високоосвічені, духовно розвинені, психічно здорові, економічно свідомі, патріотично налаштовані люди, які здатні ефективно працювати в умовах швидко змінюваної реальності. Підготовка саме таких кадрів має стати важливим завданням сільської школи.

В освітньому просторі Росії 68,9 % шкіл є сільськими, їхній відсоток в регіональних системах освіти значно вищий, ніж міських. В Курганській області вони складають 82 % від загальної кількості, в Амурській – 87,7 %, в Якутії – 72,6 %. Російська сільська школа є тим соціальним інститутом, на який покладено місію підготовки нових поколінь аграрного сектору – спеціалістів різного профілю, володарів і користувачів земельних ресурсів [2].

Актуальність нашої статті зумовлено спільними для української і російської національних систем освіти протиріччями між необхідністю розв'язання традиційних проблем, пов'язаних із вихованням і навчанням підростаючого покоління і реалізацією нових функцій освіти, які з'являються в останні десятиліття і полягають в соціальній стабілізації, оздоровленні, реабілітації, адаптації, людиноцентризмі, захисті і підтримці особистості. При цьому в обох державах існує потреба в глибокому осмисленні і модернізації існуючих моделей виховання і навчання школярів у неоднозначному соціумі села з урахуванням регіональних соціокультурних традицій, поліетнічності, економічних, географічних особливостей, новітніх освітніх технологій.

Зміни соціально-економічної, політичної, духовно-моральної сторін життя суспільства, які відбувалися в Російській Федерації наприкінці ХХ – в першому десятилітті ХХІ століття не могли не вплинути на систему сільських шкіл. Вчені Росії пов'язують питання національної безпеки та стабільності російського суспільства саме з відродженням сільської школи. Для аналізу актуальних питань виховання і навчання в сільській школі фундаментальне значення мають праці вчених Г. Голошумової, П. Жильцова, В. Загвязинського, П. Півненка, С. Рогачова, Г. Сілласте, М. Скаткіна, В. Сластьоніна, Г. Суворової, Л. Спіріна, П. Фролова та інших.

Сільська школа Росії є державною або приватною структурою, освітній процес в якій відбувається в природному неурбанізованому середовищі, в умовах обмеженого інформаційного, культурного і технічного вибору. Вчені відмічають відмінності в базових характеристиках шкіл. Вони є приміськими і розташованими у віддалених населених пунктах, малочисельними і такими, які за кількістю дітей наближені до міських шкіл, розташованими в селищах міського типу і в маленьких селах, національними і

багатонаціональними, початковими, основними, середніми, школами-комплексами і агрошколами, навчально-виховними комплексами і школами з групами продовженого дня за місцем проживання, школами з поглибленим вивченням окремих предметів і школами повного дня, кочовими школами. Всі ці школи розташовано у сільській місцевості.

Сільська школа продовжує, незважаючи на існуючі протиріччя в суспільстві і в ній самій, залишатися значним стимулом для розвитку життя на селі. Незважаючи на складний матеріальний стан, неоднозначне ставлення мікросередовища села вона не втратила важелі впливу на життя сільської громади. Дослідження актуальних проблем виховання і навчання в сільській школі, шляхів їх розв'язання, аналіз бачення цих питань російськими вченими є метою нашої статті.

Аналізуючи сучасні проблеми сільських шкіл Російської Федерації, Г. Сілласте [6, 7] відмічає різке зниження рівня соціальної безпеки всіх учасників освітнього соціуму. Вчена вважає, що російське село фактично втратило традиційну стабільність і безпеку освітнього соціуму, а найбільш тяжкими новими рисами сільського образу стали алкоголізація, наркоманія, насильство. З наркоманією, за результатами дослідження, стикаються у своєму селі 23 % вчителів, 17 % батьків і майже 28 % старшокласників. Розповсюдження проституції відмічають від 21 % вчителів і 12 % батьків до 22 % учнів старших класів. Звичайно, тільки сільській школі, без допомоги інших соціальних інститутів, подолати ці проблеми дуже важко. Тим більше, що недостатньо опрацьованими є механізми міжвідомчої координації взаємодії різних структур, причетних до подолання виховних аномалій і девіацій.

Незважаючи на те, що сучасною світовою тенденцією є підвищення сільськогосподарської грамотності, яку вважають важливою складовою загальної культури людини і обов'язковим елементом шкільної освіти, в російській сільській школі все більшою проблемою стає відсутність достатнього трудового виховання школярів. Більшість шкіл, спираючись на вільні можливості вибору, надані Законом «Про освіту», повністю виключили із навчальних планів підготовку з сільськогосподарських дисциплін, внаслідок чого діти, які тепер ні в школі, ні вдома не одержують ні знань, ні сільськогосподарських трудових навичок, позбавлені знань, вмінь і навичок грамотно обробити навіть невеличкий клаптик землі.

Дослідження особливостей трудового виховання в сільській школі показали, що у 2005 році у порівнянні з 1999 роком вдвічі збільшилася кількість сільських шкіл, в яких трудова підготовка школярів з сільськогосподарських спеціальностей взагалі не проводилася. Водночас як позитивний факт можна відмітити, що багатьом педагогічним колективам сільських шкіл вдалося зберегти перевірені часом форми трудової підготовки школярів, залучення їх до виробничої праці – в половині сільських шкіл діють учнівські виробничі бригади, в кожній третій – екологічні

об'єднання, в 17 % – виробничі ланки, в 16 % – шкільні лісництва. Серед позитивних змін можна відмітити незначне, проте все ж таки зростання кількості шкіл, де викладають профільовані курси біології і хімії, що сприятиме у майбутньому профілізації навчання школярів.

Для морально-психічного настрою більшості вчителів і батьків притаманні напруженість, роздратованість, страх і туга [7]. Переважна більшість дорослих занепокоєна майбутнім своїх дітей і сімей. Традиційно сільська школа виконувала широкий спектр соціально-психологічних функцій, пов'язаних із життєдіяльністю різних верств населення, що проживає в сільській місцевості. Серед них такі: культурно-просвітницька (просвіта населення в питаннях виховання і освіти, культури, інноваційного досвіду щодо соціального розвитку села); інформаційно-консультативна (забезпечення доступу населення до інформації, що сприяє розширенню можливостей населення у розв'язанні життєвих проблем, залучення до нових знань та ідей); організаційно-педагогічна (безпосередньо пов'язана із організацією педагогічної діяльності на селі, сприяння гуманізації населення, створенню атмосфери доброзичливості, добросусідства, психологічного захисту особистості).

Протягом десятиліть зміцненню традицій, впровадженню інновацій, естетизації побуту селян, соціальному оздоровленню населення сприяли ініціативні, енергійні, авторитетні педагоги. Сьогодні ця ситуація не така благополучна. Сільські вчителі Росії – в основному жінки. За останні роки фемінізованість, гендерна несиметричність посилюються в декілька разів. За терміном свого педагогічного стажу дві третини педагогів села – вчителі радянської генерації. Внаслідок цього активно триває процес переоцінки ролі сільського вчителя, його особистісних якостей і соціальної престижності професії. Соціальне неблагополуччя сільського соціуму, яке негативно впливає на процес виховання і навчання дитини, досить складно подолати педагогам, які і самі знаходяться в неоднозначних умовах.

За допомогою сільської школи може бути реалізована місія соціального реформування села, що включає в якості важливої складової удосконалення системи профілактичної медицини і зміцнення здоров'я сільського населення, формування у нього здорового способу життя.

Вчені Росії цікавляться питаннями реформування сільської школи. Як відповідь на соціальне замовлення виникають наукові розробки, присвячені вищезазначеним проблемам і шляхам їх вирішення. Г. Голошумова [1, 4], досліджуючи особливості етнохудожнього виховання учнів в умовах сільського соціуму, підкреслює актуальність розв'язання проблем сільської школи у зв'язку з інтенсивними міграційними переміщеннями населення. Внаслідок цього виникає не тільки проблема висунення високих вимог до знань випускників сільських шкіл, причому ці знання все менше мають залежати від національно-регіональних і культурних особливостей школярів, важливою стає необхідність подолання міжетнічних протиріч, формування

вмінь ефективної комунікації у процесі міжкультурного спілкування, звернення до духовних джерел: національно-духовних цінностей регіону, народних промислів, ремесел, фольклору, традиціям родинного і суспільного укладу життя.

Незважаючи на багаті історико-культурні передумови виникнення кожного сільського населеного пункту, можливості і природні ресурси для розвитку етнохудожніх центрів, в даний час мова йде про втрату у регіонах національно-культурних традицій [1, 34–35]. При цьому виховання етнокультурної позиції сільського школяра відбувається в умовах «інформаційного буму», під могутнім впливом масової культури і мистецтва. Наявне відчуження підростаючого покоління від духовних і соціокультурних коренів своєї малої Батьківщини. Сільські школярі недостатньо володіють ціннісним змістом своєї етнічної культури, не усвідомлюють її значущості, можливості використання у розвитку і відродженні того соціуму, який їх оточує. Прикрим є той факт, що сільські школярі все частіше орієнтуються на псевдокультурні цінності, залишають село, розриваючи той зв'язок із національною культурою, який створювали покоління їхніх пращурів.

Г. Мірзаєва [4, 16], вивчаючи педагогічні умови розвитку сільських школярів початкових малокомплектних шкіл Дагестану, у своїх наукових розвідках відмічає як недостатні матеріальні умови, соціальні проблеми сільського населення, так і відсутність достатньо продуманої концепції розвитку національної школи, яка б враховувала потреби тієї або іншої нації. Така концепція, на думку дослідниці, є необхідною, тому що кожна школа, діти, що навчаються в ній, по-своєму специфічні в залежності від регіону, національності тощо. Специфіка труднощів, що виникають в межах малокомплектної школи, полягає в одночасному і спільному навчанні в одному класі-комплекті учнів з різних класів, різного віку; випадіння у початковій школі одного або декількох класів-комплектів із загальної кількості класів; відсутність паралельних класів і їхнього взаємовпливу.

На думку К. Якупова [9, 10–11], формування сучасного сільського школяра відбувається в складних і повних протиріч умовах. Існує дефіцит комфортного житла, негативні соціальні умови життя, праці, побуту, дозвілля сільської молоді. У школярів, які зростають в таких умовах, складно виховувати позитивні почуття, в тому числі любов до Батьківщини. Серед завдань, які, на думку вченого, мають розв'язати педагоги сільської школи, максимально повне усвідомлення школярами належності до своєї малої Батьківщини – села, району, минулому, сьогоденню і майбутньому свого етносу, до його культурно-історичних традицій.

Серед основних напрямів, які сприятимуть формуванню патріотизму сільських школярів є: вивчення історії села, традицій і культури рідного народу; участь в конкурсах, олімпіадах щодо відстоювання честі родини, школи, села, району; конференції, круглі столи щодо проблем екології рідного краю і збереження його природних і матеріальних ресурсів; відро-

дження діяльності тимурівських команд щодо надання допомоги людям похилого віку, які її потребують; організація виставок для показу досягнень і успіхів випускників школи: вчених, діячів культури і мистецтва, організаторів виробництва, підприємців і бізнесменів; зустрічі з ветеранами війни і праці, заслуженими працівниками сільського господарства, почесними громадянами району; регулярна організація лекцій-концертів за участю представників різних поколінь мешканців села [9, 20].

Сільський соціум Росії [9, 3] є базовим компонентом, центром соціокультурної системи країни, важливою складовою її єдиного освітнього простору. Мешканці села продовжують покладати великі надії на школу щодо формування у молоді здорового способу життя. У зв'язку із цим доречною є виконання сільською школою не тільки освітньої, але й оздоровчої і просвітницької функцій.

П. Півненко [5] наголошує на тому, що національні пріоритети освіти найбільш яскраво визначено у педагогічних думках селян. За спостереженнями дослідника, що глибоко вивчав теоретико-методологічні основи розвитку російської сільської школи, російську ментальність характеризують общинність, колективізм, любов до праці, совість, взаємодопомога, милосердя, повага, пошана до старших, соціальна справедливість, на основі яких і необхідно будувати сучасний виховний процес в сільській школі, яка є суто російським феноменом. Вивчення цієї категорії шкіл необхідно здійснювати в контексті російської держави, її культури та історії. Серед особливостей освітнього простору сільської школи в Росії є його багатокультурний характер, обумовлений федеральним устроєм держави, її багатонаціональним складом, проживанням на території Росії багатьох різних етносів. Особливий народний дух, національна ментальність, демократичний устрій, укоріненість і відкритість соціокультурному сільському середовищу є феноменами російської сільської школи.

Разом із тим виконання сільською школою своїх фундаментальних позицій можливе за умов розвитку сільської школи як інноваційного освітнього закладу, життєдіяльність якого спрямовано не тільки на підтримку сільського соціуму, але і на створення умов для особистісного зростання сільських школярів як суб'єктів історії (країни, села, родини), культури, сільськогосподарської праці і власного життя у громадянському суспільстві.

В. Єгоров [3], досліджуючи особливості кочової школи, яка існує в умовах російської Півночі, як позитивне відмічає її проникнення у найбільш віддалені, важкодоступні місця перебування оленеводів та їхніх родин – тундру, глуху тайгу, гори. Це накладає свій відбиток на особливості виховання і навчання дітей в умовах такої школи, диференційований підхід до оволодіння рідною мовою, що дозволяє зберегти культуру, традиції і мову народу.

Важливість і складність розв'язання питання рівного доступу корінних малочисельних народів півночі до повноцінної якісної освіти підкрес-

люють як науковці, так і практики. Враховуючи те, що в республіці Саха (Якутія) склалися різні форми кочування («меридіальна» – коли стадо оленів переганяють влітку на північ, а взимку – на південь, «пустельна» – кочування відбувається від криниці до криниці або навколо криниці, «вертикальна» – кочування із зимових пасовищ, які розташовані у долинах, до літніх – високогірних тощо), існують і різні види функціонування кочової школи: стаціонарно-кочова; тундрова кочова школа-садок; тайожна кочова; гірничо-тайожна кочова. На нашу думку дуже важливо, що всі ці види шкіл передбачають збереження традиційного укладу життя, розвиток культури, форм господарювання, адже навчання дитини в інтернатному закладі не давало можливості формувати її як майбутнього сім'янина, підтримувати трудові, естетичні, духовні родинні традиції.

Сучасний етап розвитку російської сільської школи відбувається на основі демократизації системи освіти, якісних змін, пов'язаних із гуманізацією освіти, впровадженням нової освітньої парадигми. Для розвитку російської сільської школи характерні наступні тенденції: скорочення кількості освітніх закладів, важкодоступність освіти для певної частини дітей у сільській місцевості; зниження рівня сільськогосподарських знань і вмінь випускників; технічне відставання сільських шкіл від міських; падіння престижності професії вчителя, фемінізація і старіння, складне соціальне становище педагогічних кадрів. Водночас сільська школа продовжує залишатися досить впливовим виховним і освітнім осередком підготовки школярів до життя і праці, з різним ступенем успішності вона прагне виховати справжніх патріотів, виконує духовно-моральні і соціально-культурні функції.

Виховний і навчальний потенціал сільської школи як важливого і в багатьох випадках єдиного освітнього і соціокультурного осередку села, якому притаманні найвищий у населеному пункті рівень концентрації духовності, патріотизму, інтелекту дозволяє розглядати цей заклад освіти як реально і потенційно вагомий чинник впливу на безпеку держави в цілому і кожного її громадянина зокрема. Проте цей потенціал поки що реалізовано не повністю, тому актуальними є подальші напрацювання вчених, зусилля держави, сприяння економічному розвитку села і школи в ньому.

Разом із тим сільська школа потребує позитивних впливів, пов'язаних не тільки зі зміною законодавчої бази, але і спрямованих на економічний розвиток держави в цілому, окремих населених пунктів, громадян, які в них проживають.

Невід'ємною складовою виховання і навчання сільських школярів Росії у післярадянський період є формування економічної свідомості, економічної свідомості, економічної поведінки дітей селян, що і має стати темою наших подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голошумова Г. С. Этнохудожественное воспитание учащихся в условиях сельского социума : автореф. дисс. на соиск. уч. степ. докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Голошумова Галина Семеновна ; Российский государственный профессионально-педагогический университет. – Уфа, 2007. – 47 с.
2. Доклад «Развитие сельской школы как фактора социально-экономического и духовно-нравственного развития села» [Электронный ресурс] / http://www.mcx.ru/documents/document/v2_show/4232.136.htm. – Назва з екрану.
3. Егоров В. Н. Малокомплектная кочевая школа как социально-педагогическая закономерность в развитии школьной сети в условиях Севера : дисс. на соиск. уч. степ. канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Егоров Владимир Николаевич ; НИИ нац. шк. Респ. Саха (Якутия). – Якутск, 1999. – 154 с.
4. Мирзаева Г. С. Педагогические условия развития сельских начальных малокомплектных школ Дагестана : автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Мирзаева Гюльшан Мирзаевна ; Дагестанский государственный педагогический университет. – Махачкала, 2009. – 23 с.
5. Пивненко П. П. Теоретико-методологические основы развития российской сельской школы : дисс. на соиск. уч. степ. докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Пивненко Петр Петрович ; Ростовский государственный педагогический университет. – Ростов-на-Дону, 2002. – 430 с.
6. Силласте Г. Г. Сельская школа и село России в начале XXI века: Монография / Силласте Г. Г.; [Под. общ. ред. Ю.В. Борисова]. – М.: Центр образовательной литературы, 2003. – 502 с.
7. Силласте Г. Г. Сельский образовательный социум и ценностные ориентации его субъектов в условиях становления рыночной экономики на селе [Электронный ресурс] / Электронная библиотека социологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова <http://lib.socio.msu.ru>. – Назва з екрану.
8. Тимиров Ф. Ф. Формирование медико-педагогической компетентности учителя сельской школы: автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Тимиров Федор Федорович ; Уральский государственный педагогический университет. – Уфа, 2009. – 24 с.
9. Якупов К. А. Педагогические условия патриотического воспитания школьников в условиях современного сельского социума : автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Якупов Камиль Абдулхакович ; Башкирский государственный педагогический университет им. М. Акмуллы. – Уфа, 2009. – 24 с.